

Verbin konsonanttivartalon jälkiä vanhassa kirjavirossa¹

Vanhan kirjaviron historian tutkiminen on — ikävä kyllä — toistaiseksi ollut lapsipuolen asemassa. Tosin 1930-luvun loppuvuosina harrastus sitä kohtaan näkyi ilahduttavasti elpyvän, kuten kävi ilmi varsinkin virolaisen Raamatun ilmestymisen 200-vuotisjuhlan yhteydessä »Eesti Keelessä» 1939 ilmestyneistä arvokkaista Raamatun kieltä koskevista tutkielmista (varsinkin Saaresten ja Toomsen). Mutta sen jälkeen seurasi viron kielen tutkimuksessa lamakausi, jolloin vanhan kirjavironkaan kohdalla mielenkiinto ei jaksanut pysyä vireillä siinä määrin kuin olisi ollut toivottavaa. Viron äännehistorian tutkimus on etupäässä pitänyt silmällä vain muutamia jo V. Reimanin ajoista asti huomattuja, vertailevan äännehistorian kannalta ensiarvoisen tärkeitä, helpoimmin havaittavia vanhan kirjaviron arkaistisia piirteitä [esim. arkaistista sananloppuisen *n:n* edustusta (tyyppiä *patuden andeks andmine*)] varsinkin G. Müllerin saarnoissa ja H. Stahlin kirjallisessa jäämistössä. Vain Wanradt-Koellin katkismuksen (1535) ja Agenda Parvan (1622) kielenkäyttö on seulottu suhteellisen tarkkaan (Saareste, osittain allekirj.). Vanhan kirjaviron kiusallisen mutkikasta oikeinkirjoitustakin on toistaiseksi käsitelty vain pienissä aikakauskirjan artikkeleissa (E. Kobolt ym.). Saksalaisen laina-aineksen, vieraiden käännöskonstruktoiden ja lauserakenteiden sekä muun epävirolaisuuden hapattama vanha kirjaviro ei ole suinkaan houkutteleva eikä helposti hallittava tutkimuksen kohde — eikä siis olekaan ihme, että sillä ei ole ollut vetovoimaa suomalais-ugrilaisten kielten tutkijoihin. Turun yliopiston suomen kielen professorinviran täyttämisen yhteydessä pääsi julkisuuteen tieto, että nuori suomalainen tutkija O. Ikola on eräässä toistaiseksi painattamattomassa tutkimuksessaan käsitellyt G. Müllerin lauseoppia — sekin ilahduttava oire mielenkiinnon heräämisestä tätä takapajulle jäänyttä tutkimuksen alaa kohtaan.

Tarkoitukseni ei ole tämän yksityiskohtaisemmin tehdä selkoa vanhan kirjaviron tutkimuksen historiasta. Haluaisin vain muutamain yleishuomauksin todeta laiminlyönnin, joka on tullut — pääasiallisesti ehkä olosuhteiden pakosta — tämän tutkimusalan osaksi, ja osoittaa eräällä mielestäni havainnollisella esimerkillä, minkä tapaisia pikku lisä vanhan kirjaviron lähempi tarkastelu voi tarjota vertailevalle itämerensuomalaisten

¹ Tämän kirjoituksen kieliasu on maist. Helmi Virtarannan ja toht. Pertti Virtarannan ystävällisesti tarkistama. Pyydän saada kiittää tästä työstä näitä lundilaisia työtovereitani.

kielten tutkimukselle. Kysymykseen tulevat tällä kertaa eräät virossa muuten erittäin harvinaisiksi käyneet verbin konsonanttivartalon jäänteet vanhassa kirjavirossa.

M. Toomse on väitöskirjassaan »Eesti *ta-*, *tä-* verbide konsonantsest liitumisest» (Tartto 1941) ansiokkaalla tavalla selittänyt kaksitavuisten *kääntä-*, *kieltä-* tyyppisten verbinvartaloiden probleemeja ja siinä yhteydessä tietysti myös vedonnut vanhan kirjaviron tarjoamaan aineistoon. Mutta hänen teemansa rajoittuu sillä tavoin, että viron konsonanttivartalo ei joudu kokonaisuudessaan käsiteltäväksi, ja varsinkin kolmitavuisten verbien konsonanttivartalo, josta vanhassa kirjavirossa näyttää esiintyvän erittäin hauskoja, tähänastisessa tieteellisessä kirjallisuudessa sivuutettuja jäänteitä, jää käsittelyn ulkopuolelle. Tässä yhteydessä haluan erikoisesti kiinnittää huomiota *nt*-vartaloisten verbien konsonanttivartaloisiin passiivimuotoihin, joissa *ntt* on jo kantasuomessa kehittynyt *tt*:ksi [ks. esim. jo Setälä YSÄH 386 ss.; A. Bussenius, Zur Frage des *a ~ e* -Wechsels . . . (Berlin 1938) 28—29, Toomse mt. passim]. Kaksitavuisista *nt*-verbeistä näyttävät vastaavat muodot olevan kovin harvinaisia. Koko vanhaan virolaiseen kirjallisuuteen vv. 1500—1739 (Raamatun ensi painoksen ilmestymisvuosi) perehdyttyään allekirjoittanut on tavannut vain *kääntää* -verbin vastaavan passiivin partisiipin *kääntud* sekä runsaan joukon *tuntea* verbin *tt*:llisiä passiivimuotoja eri ajoilta ja tekijöiltä. Tuo *kääntää* -verbin partisiippi esiintyy Stahlilla, Hand- vnd Haussbuch IV (1638) s. 140: *teije kurbadus peap rõhmux kehtut sahma* 'ewer trawrigkeit sol in frewde verkeret werden'.¹

Tuntea -verbin *tt*:llisistä passiivimuodoista poiminnoissani on suurehko joukko esimerkkejä, ja ne kannattaa ehkä esittää siitä huolimatta, että niiden olemassaolo vanhassa kirjavirossa — ja osittain myös nykyvirossa (*tuttav* partis.) — on ainakin periaatteessa jo aikaisemmin tunnettu (ks. esim. Setälä mt. 387, Bussenius mt. 28, 49): G. Müller VhGEG XV 4 *Saab tutut ~ tuttuth* (= tunnettu), 300 *lasckeka . . . Se Davida Poick hend ny hapmasti tutta, kuy teema eales tachtis*, 45 *Jumala Arm on tuttuth ninck nechtut*, 118 *ninck tahab kaas ninda meist tuttuth sada*, 154 *Kuy nüith üx Jnimene Pälläst saab tuttuth* (= tunnetaan), 109 *on . . . teddy meles küll tuttaw*, 163 *tutwax sanuth*, 258 *tuttwade pæle*, 25, 305 *Wahelt on meil tutta* (= *tuntea*), 154 *Eike ninda woime meye . . . tutta*, H. Stahl Hand- vnd

¹ Muita kuin *nta*-verbien konsonanttivartaloita emme seuraa tässä yhteydessä, vaikka niistäkin on tietysti vanhassa kirjavirossa joitain jälkiä, vrt. esim. G. Müllerillä SbGEG 29 *saab teeta antuth* (= *teeta l. täätä*), 9 *teeta andnut*, 157 *teedita*, 334 *anab . . . teeta 11 et . . . tahax hoyta* (= *hoita pro hoida*) ym. Niihin nähden ks. Toomsen mt.

Haussbuch IV (1638) 207 *sünno tuttes* 'deinē gutdüncken nach', sama Evangelia und Episteln (1638) 66 *teña lasck hēd tutta* 'er stellet sich / als . . .', 79 *lassep hend tutta / temma denip Juñala* 'lesset düncken / er diene Gott', 188 *temmal olli tutta / kudt nehx temma öhe negko* 'es dauchte jhn / er sehe ein Gesichte', sama Leyen Spiegel, Winter-Theil (1641) 187 *Lascket hennessel tutta* 'Lasset euch düncken', 198 *lascksit hennessel tutta* 'liessen jhnen . . . bedüncken', 257 *kumbat lasckwat hend tutta* 'die sich lassen bedüncken', 312 *On sul agkas tutta* 'Meinstu aber', 511 *on meile mondkord tutta* 'daucht vns mannigmahl', 106 *tutwax sawwat* 'offenbar werden', 543 *on temmal tuttaw* 'sey ihm bewust', J. Rossihnius SbGEG XIX 15 *et temma meit tutta lascku* 'das er vns erkeñen lasse', 51 *et nemmat woiwat jo tutta* 'damit sie es spüren mögen', 113, 138 *Kui enge kenckit hendas . . . lassep tutta*, 136 *Kuis tutta om sinnul, kumb . . . om se lähemb olnut . . . ?* Formulae II SbGEG XIX 265 *maha jētma pattut tutta*, 268 *tutwat ninck' tutmatta pattut*, Die gewöhnliche Evangelia vñ Episteln (Stahlin uusittu painos; 1654) O v (s. 6) *temmal olli tutta / kudt nehx temma öhe neggo*, D üj (s. 2) *needt tutmatta ninck doch tutwat*, etelävir. Wastne Testament (1686) Matt. XVI : 3 infin. *tutta*, XXI : 28 *Ent mes teil tutta?*, Luuk. XXIV : 11 *neide Könne olli neil tutta kui Sorre*, Paul. Filippil. III : 10 *Teddä tutta*, I Piet. IV : 4 *Se om neil wöhras tutta*, II Piet. II : 21 *seddä tutten*, Luuk. XXIV : 35 *kuitao temmä . . . neist olli tuttu*, Vastne Tarto Mah Keele Lauulo Rahmat (1685) 89 *sahb tuttus* (= tunnetaan), 91, 177 infin. *tutta*, rukouskirja (1685, edellisen teoksen jatkoa) 275 *oppeta . . . tutta*, 294 *Anna et minna woiss tutta / et . . .*, Tarto-Ma Kele Lauulo-Ramat (1690) 52 *Kui immelik om . . . tutta?*, Ma Kele Koddo ning Kirgo Ramat (1695) 39 *ninda ko minna tuttud ollen*, Lühhikenne Ma Kele Palve Ramat (1694) 51 *Lasse mind . . . tutta*, 57 *woime tutta*, Önsa Lutri Laste Oppus (1694) 6 *Kustas Pattu tutias?* (= tutaan, tunnetaan), 64 infin. *tutta*, Önsa Luterusse Katekismus (1690) B (s. 3) *tutta*, A. Thor Hellen Anweisung 193 *tutte* 'selten' adv., *mees tutte* 'selten ein Mensch' (= *tute* = *tüttē* < **tütēn* < **tunitēn*), *tutte teäta* 'allen und jeden bekannt', *minno tuttes* 'meines Bedünckens'. Paitsi nykyvirossakin yleisesti käytettävää partisiippia *tuttav* on siis 1600-luvun ja 1700-luvun kirjavirossa ollut käytännössä — kuten äskeisestä selviää — vielä joukko muitakin ikivanhoja konsonanttivartaloisia *tuntea*-verbin muotoja : *tuta* (<<< **tunitak*), *tuttud* (<<< **tunttu*), *tutes* (? *tuttes*) (<<< **tunttessa*), *tute* (<<< **tunitēn*), *tutas* (< **tunitaksen*). Wiedemannin sanakirja tuntee s.v. *tutma*, *tutan*, *tutta* (joka esitetään defektisenä verbinä) paitsi partiisiipin *tuttav* 'bekannt' (*tutwa*) vain (todennäköisesti etupäässä vanhan etelävirol. kirjallisuuden poimintoista peräisin olevan) infinitiivin *tutta : mes*

sulle tutta 'was dünket dich', *sē on mulle vōras tutta* 'das befremdet mich', *minu tutta, minu tutvast* 'meines Bedünkens'.

Paitsi näitä odotuksenmukaisia konsonanttivartaloisia verbinmuotoja esiintyy vanhassa kirjavirossa runsaanlaisesti jälkiä myös Wiedemannin olettamasta defektiverbistä *tutma* (*tuttama*), esim. Stahlin *Anführung* 49 *Düncken* / *tuttan* / *tuttasin* / *tuttanut* / *tuttama*, saman *Hand- vnd Haussbuch* II (virsikirja, 1637) 28 *se jures sate teije tuttetut* 'dabey wird man erkennen', 80 *Se patt sahp lebbi se kescku tuttetut* 'Es wird die Sünd durchs Gsetz erkandt', saman *Evangelien* 46 *Kui need tutmatta / ninck doch tutwat* 'Als die vnbekannten / vnd doch bekant', 67 *kui temma neist tuttetut olli* 'wie er von jhnen erkandt were', 94 *olleme meije tutnut* 'haben wir erkandt', 131 *Mea tuttap teid Christussest?* 'Wie dünket euch vmb Christo?', 142 *mes tuttap sünd?* 'Was dünket dich?', saman *Hand- vnd Haussbuch* IV 135 *mitte heñessel öhe wöhra assja tuttama lasckma* 'nicht befrembden lassen', 138 *Tuttap sünd agkas weel nühdtkit sünno rist üpris kibbe ninck rasck olla / sihs motle / . . .* 'Daucht dich aber annoch dein Creutz zu schwer / vnd zu bitter sein / so gedenck / . . .', 154 *tuttap teñma meile mitte röhm / erranis murre olla* 'dünckt sie vns nicht frewde / sondern trawrigkeit sein', 230 *tutwat ninck tutmatta pattut* 'bekante vnd vnbekante Sünde', 241 *meije tutmatta pattut* 'vnsere vnerkante Sünde', saman *Leyen Spiegel, Winter-Theil* 105 *kus meije lasseme hendes tuttama* 'so wir vns lassen bedüncken', 106 *woiwat tuttetut sahma* 'man . . . erkennen könne', 205 *ninck kouwe tuttap olla* 'vnd lange zu seyn daucht', 398 *kui temma neist tuttetut olli* 'wie er von jhnen erkand were', 475 *meil mitte röhm / erranis murre tuttap olla* 'vns nicht dünket Frewde / sondern Trawrigkeit seyn', 539 *hend lasckma öhe wöhra assja tutma* 'vns befrembden lassen', *Leyen Spiegel, Sommer-Theil* (1649) 601 *ke hennessel teije sehhas tuttap tarck olla* 'welcher sich dünket vnter euch weise seyn', 607 *Se jures tuttetaxe needt / kumbat . . .* 'Daran wirts offenbar / welche . . .', 690 *kus meije hend lasseme tuttama* 'weñ wir vns lassen bedüncken', *Formulae II SbGEG XIX* 268 *tutwat ninck tutmatta pattut*, *J. Gutsclaffin Observationes grammaticae* (1648) düncken *tuttama*, *Neu Ehstnisches Gesangbuch* (1656) 157 (R. Brocmann) *Me Jmal olli tutmatta*, 348 (H. Göseken) *Sest parramb tuttap Jummalal / Et piddap meitet Risti all*, *Die gewöhnliche Evangelia* D iij (s. 2) *Kui needt tutmatta / ninck doch tutwat*, E v (s. 8) *kui temma neist tuttetut olli*, K v (s. 3) *Mea tuttap teid Christussest?*, *Tarto-Ma Kele Laulu-Ramat* 83 *Algmissest peäp tuttama*, *Önsa Lutri Laste Oppus* 41 *peäp tuttama*, *Saareste-Cederberg, Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi* 265 (*hautausvirsi*, 1697) *Et sa woid nüüd kül tutta hääst*, 270 (*sotilasvala* 1697—1700) *Kuss mul tuttap et . . .*, 279 (*etelävirol. saarna* 1700) *ei*

tutta ennamb mitte, Kässä-Ramat (1699) 142 *kui suret need sulle tutwat* (= näyttävät, tuntuvat olevan), A. Thor Hellen Anweisung 193 *tuttama* 'düncken, bedüncken'. Tämä verbi esiintyy 1600-luvun kirjavirossa siksi usein, että se ei näytä olevankaan saksalaisten pappien tekaisema, vaan sillä on ollut juurensa jossakin (pohjois)virolaisessa murteessa. Tosin ei ole varmaa, että jokin *tunt(e)*-vartalosta *ta*-suffiiksilla johdettu verbinvartalo (*tutta*- < **tunt-ta*) olisi suorastaan johtamisen tulos. Näyttää sitenkin pikemmin mahdolliselta, että tässä tapauksessa on kyseessä esim. passiivisen *tuttama* (< *tunt-ta*-) ja *tuta* (*tutta*?) infinitiivin pohjalta muodostettu uusi analoginen vaillinaisparadigmainen verbi. Merkitys '(be)düncken' yms. viittaa myös passiivis-intransitiiviseen (ei faktiiviseen) lähtökohtaan.

Lopuksi huomautettakoon, että ainakin Stahl on käyttänyt *tuta*-infinitiiviä myös nominina, vieläpä tyypistänyt sen loppuheittoiseksikin, vrt. hänen Hand- vnd Haussbuch IV 154 *õma tutta perrast* 'nach jhrem düncken', Leyen Spiegel, Winter-Theil 205 *On sul agkas tut / eth temma magkap /* 'Daucht dich aber / er schlafe /', 301 *On teile agkas tut / ...* 'Daucht euch aber / ...' (jos ei *tut* < *tuttu*?).

Kolmitavuisista *nta*-verbeistä virossa on tähän mennessä vain yhdessä tapauksessa todettu *-ntt*- > *-tt*-llinen konsonanttivartalo, nimittäin *paranda*-verbistä infinitiivi *parata* (esim. *ei saa parata* 'ei voi auttaa') ja imperatiivimuodossa *paraku* 'ikävä kyllä' (esim. *see on paraku nii* 'se on ikävä. kyllä näin', *Jumal paraku* = id.), ks. esim. Toomse mt. s. l. infin. *parata*. 1600-luvun alkupuolen kirjavirossa sen sijaan näyttää esiintyvän joukko passiivisia *tud*-partisiippeja, joita ei ole otettu huomioon itämerensuomalaisista verbien konsonanttivartaloa käsiteltäessä ja jotka siis ansaitsevat maininnan tullakseen yleisesti tietoon. Luettelen ne seuraavassa.

häbetud: Stahlin Hand- vnd Haussbuch II (virsikirja) 62 *Keddakit es sahp hebbetut sahma* 'Es wird niemand beschämet stehn', vrt. verbiä *häbendama* esim. sama Gesangbuch 160 *se surm se ello hebbendap* 'der Tod das Leben schendet', 171 *nemmat sahwat teid hebbendama* 'sie werden euch verschämen', saman tekijän Hand- vnd Haussbuch IV, 1. s. 22 *minna agkas pean hēd hebbendama* 'ich aber muss mich schemen', sama teos IV s. 152 *sihs hebbendako temma hend mitte* 'so schäme er sich nicht', saman tekijän Evangelia 105 *Kumbast teije nühdh hend hebbendate* 'Welcher jhr euch schämet' jne., Saareste-Cederberg Valik Eesti kirjakeele vanemaid mälestisi 156 (H. Göseken) *hebbendap*, Wiedemannin sanakirj. *häbendama* '1) beschämen; 2) auch : sich schämen'.

katketud: Stahlin Hand- vnd Haussbuch II (virsikirja) 66 *sedda katketut waimo* 'den zerknirschten Geist', 68 *üx katketut waim* 'ein gar zerbrochen Geiste'. 68 *Üx katketut ünck* (!) *pextut südda* 'Ein zerbrochen vnd zer-

schlagen Hertz', vrt. Wiedemannilla v. *katkendama* 'zerreißen, zerbrechen, zerbröckeln'.

kebjatud: Stahlin Leyen Spiegel, Sommer-Theil 686 *eth temma Willitzus ellik kebjatud / ellick wehhatut / ellick kohldes errawottut sahp* 'das seine Noth entweder gelindert / oder gemindert / oder gar auffgehoben werde', vrt. etelävir. Vastne Testament (1686) Apost. T. XXVII : 38 *sis kebjändiwa nemmä Laiwa*, Wiedemannilla v. (etelävir., Raamattu) *kebjändämä* 'erleichtern'.

paratud: Stahlin Leyen Spiegel, Winter-Theil 422 *sihs sahn minna parratud* 'so werde ich bekehret', vrt. mt. 422 *Ke ninda hend parrandap* 'Wer also büsset', Rossihnius mt. 59 *sina tahat, et tema ellakut ninck hendas parrandakut* 'wilt, das sie bekehret werden vnd Leben', 123 *omma pattut parrandab* ym., Wiedemannilla *parandama* mm. merkityksessä 'bessern, ausbessern, verbessern' jne. Luonnollisesti esiintyy vanhassa kirjavirossa myös ylempänä mainitut imperatiivi- ja infinitiivimuodot *paraku(t)*, *parata*, esim. Leyen Spiegel, Winter-Theil 141 *parrakut Jummal* 'bessers Gott', 253 *Kumbatakut / parrakut Jumal / . . .* 'Dennoch / bessers Gott / . . .', 539 *parrako Jummal* 'leider', Neu Ehstnisches Gesangbuch 371 (H. Göseken, sulkeissa) (*jummal parrako!*), VhGEG XX s. 12 (saarna v:n 1650 paikkeilta) *parrako Jummal!*, jne., A. Thor Hellen Anweisung 354 *Sündind asja ei voi parrata* 'geschehene Dinge sind nicht zu ändern', 403 . . . *Jehowa, woiks sedda parrata* '. . . Jehova, mag dieses bessern'. — Kuten huomaamme, on käännöksistä päättäen vanhassa kirjavirossa näidenkin merkitys vielä lähempänä alkuperäistä ('bessern'). — Konsonanttivartaloinen *parata* -infinitiivi osittain vielä alkuperäisissä merkityksissään 'parantaa' tai 'parantua' esiintyy vir. Raamatun 1. painoksessakin (1739), kuten selviää seuraavista poiminnoista: *ei so ello voi parrata* Jer. XXX : 15, *et teṃa ei woind ühtegi parrata* Matt. XXVII : 24, *Ja et neil pididi melewald ollema többelised parrata* Mark. III : 15, *ja többesid parrata* Luuk. IX : 1. Nyk. Raamatussa (esim. Piibli Raamat, Stockholm 1945) tavataan vast. kohdissa *paraneda*, *parata*, *parandada*.

põhjatud: Stahlin Evangelia 126 *pohjatut sahma* 'gegründet werden', saman Leyen Spiegel, Winter-Theil 38 *kumb hehste pohjatut on* 'der woll gegründet ist' (kulmakivestä puhuen), Rossihniuksen mt. 24 *et kihck assi pohjatut olkut* 'das alle sache bestehe (auff)' (= jotta jokainen asia [todistuksessa] olisi [hyvin] perusteltu), 139 *ninck lebbi se armu sisse juhretut, ninck pohjatut sahma*, Die gewöhnliche Evangelia K iij *kaswatut ninck pohjatut sahma*, vrt. vastaavaa *nta*-verbiä Stahlin Evangelia 96 *kinnitama / pohjandama* 'kräftigen / gründen', Leyen Spiegel, Winter-Theil 206 *wehje kahs ehhitama / pohjandama* 'kräftigen / gründen', 237 *wegkiwax tegkema /*

pohjandama 'krefftigen / gründen', 237 *wegkiwar tegkema* / *pohjandama* 'kräftigen / gründen', Rossihniuksen mt. 122 *wegki andma, ninck pohjandama*, etelävir. Vastne Testament (1686) Matt. VII : 25, Luuk. VI : 48 *olli Pae pähle pochjandetu* (= laskettu, perustettu), Önsa Lutri Laste Oppus 13 *pohjandap Maad*, 70 *ollema pohjandetu*, ym., Wiedemannilla *põhjandama, pohjandama, põhjendama* 'gründen'.

pühatud (*pöhatud*): Saareste-Cederberg Valik Eesti kirjakeele van. mäl. 1 J. Lelowin Ave Maria (1520-luvulta) *phowhatut* (= *pöhatud* ? = *pyhitetty*), Rossihniuksen mt. 13 *Pöhatut sahkut sinnu Nimmi*, VhGEG XIX, Anhang 206 *Pöhätüt sahut sinnu nimmi*, vrt. *nta*-verbiä Rossihniuksen mt. 12 *pöhandanut* 'geheiliget', 14 *ei lasse pöhanda* 'nicht heiligen . . . lassen wollen', 126 *pöhandaket . . . teye söame sissen*, 57 *woime pöhandut sahda* 'mögen . . . geheiliget werden', 159 *peab selle Issandelle pöhandut sahma*, Saareste-Cederberg Valik Eesti kirjakeele van. mäl. 113 (Gutslaffin etelävir. raamatunkäännös, 1649—1656) *tedda pöhandama*, etelävir. Vastne Testament (1686) Matt. XXIII: 17 *kumb seddä Kulda pöhandab*, Luuk. XI: 2 *pöhandetus sahgo*, Vastne Laulo Ramat 54 *kä pöhandat*, Önsa Lutri Laste Oppus 17 *ei pühändä*, 53 *Haudu pühändädä*, jne., Wiedemannilla *pühandama* 'heiligen, feiern, einweihen, widmen'.

päratud (*peratud*): Stahlin Hand- vnd Haussbuch II (virsikirja) 79 *Se pattu hebbe / iggal ajal olli perratut . . .* 'allzeit war angeboren', saman Leyen Spiegel, Winter-Theil 131 *kumbat Adamist perratut* 'die von Adam geerbet', saman Leyen Spiegel, Sommer-Theil 670 *kumb Adamist on perratut / . . .* 'von Adam an geerbet', Neu Ehstnisches Gesangbuch (G. Salemann) 344 *Kumb perratut on meite pehl*, 449 *Kumb perratut on temmal*, VhGEG XX (1640-luvulta) saarnoissa 34, EKVM 97 (Liphardus) *kumb Adamist on perratut*, VhGEG XX 45 *kumbat Adamist perratut, . . . ommat*, vrt. *nta*-verbiä Stahlin Hand- vnd Haussbuch II 59 *se taiwa rickusse peap temma perrandama* 'das Himmelreich soll erben', 64 *sahp temma wilja perrandama* 'wird seine Güter erben', 150 *meije pehle perrandap* 'auff vns erben', saman Evangelia 119 *eth minna . . . perrandan* 'das ich . . . ererbe', saman Hand- vnd Haussbuch IV, s. 115 *sinna saht . . . perrandama* 'du wird . . . erlangen', 261 *perrandaket se rickusse* 'ererbet das Reich', saman Leyen Spiegel, Winter-Theil 25 *perrandama peawat* 'ererben sollen', 91, *mitte woip perrandama* 'nicht kan erben', 103 *perrandate* 'ererbet', 295 *perrendama* 'erben', (*us-johdannainen*;) 307 *sünno perrandusse* 'dein Eigenthumb' jne., Wiedemannilla *pärandama* 'erben; vererben'.

rasetud: Rossihniuksen mt. 161 *ken teye murrelikut ninck rassetut ollete* (= nykyvir. *kes teie vaevatud ning koormatud olete*), vrt. *nta*-verbiä *rasendama* G. Müllerillä VhGEG XV 218 *hedda nîck willetzusse ks* (= *kaas*!) *rassendut*

näck ümberantuth, etelävir. rukouskirja (1685) 279 *rasseudetus*, Wiedemannilla *rasendama* (etelävir.) 'beschweren, schwerer machen, verhärten', *raskendama* 'beschweren, erschweren'.

tähatud (*tähetud*): Stahlin Hand- vnd Haussbuch II (virsi kirja) 66 *se kochto sanna ehs lebbi werre tehhatut* 'für dem Vrtheil durchs Blut bedeut', saman Leyen Spiegel, Winter-Theil 173 *se kahs tehhatut* 'damit angedeutet', 368 *Sedda ep olli üxpeines tehhatut lebbi Jsaac* 'Solches war nicht allein fürgebildet durch Jsaac', 463 *Needt Koddad / kumbat . . . tehhatut ollit* 'Die Häuser / welche . . . gezeichnet waren' (= *olivat merkityt* [karitsan verellä]) Leyen Spiegel, Sommer-Theil 605 *mitte sahþ . . . kuhlatut / echk tehhatut . . .* 'nicht . . . angedeutet / oder bezeichnet / . . . werden', 613 *Sekahs on Christus tehhatut* 'Hiemit ist Christus bedeutet', vrt. *nta*-verbiä Müllerillä mt. 229 *ke . . . tæma Puñase Lippo alla omat taehenduth*, Stahlin Leyen Spiegel, Winter-Theil 28 *meile tehhendada* 'vns anzudeuten', 449 *tehhendap meid* 'zeichnet vns', 463 *temma Werri tehhendap meije uxet* 'des Blut zeichnet vnser Thür', *ibid.* *tehhendanut on* 'gezeichnet hat', 474 *tehhendasit* 'bedeuteten', 512 *meid tehhendanut ommat* 'vns troffen haben', Neu Ehstnisches Gesangbuch 279 (H. Göseken) *Sen lebbi hend meil tehendas*, SbGEG XX 45 saarnassa (1640-t. 1650-luvulta) *meile tehhandada*, *Et . . .*, Wiedemannilla *tähendama* 'bezeichnen, darstellen, verzeichnen, anzeichnen, anmerken, aufschreiben, . . .'

vabatud: Stahlin Leyen Spiegel, Winter-Theil 385 *sest olleme meije wabbatut* 'davon seyn wir gefreyet', vrt. *nta*-verbiä Stahlin Hand- vnd Haussbuch II (virsi kirja) 63 *keickest pattust münd wabbandama* 'von allen Sünden freyen mich', saman Evangelia 95 *wabbanda münd* 'endtschuldige mich', Leyen Spiegel, Winter-Theil 452 *erra wabbanda mitte temma wallatusse* 'entschuldige seine Thorheit nicht', Neu Ehstnisches Gesangbuch 189 (M. Gilaeus) *Se on üx Wabbandaja* (= *vapauttaja*, *vapahtaja*), 424 (H. Göseken) *Mind keickest Pattust wabbanda*, Vastne Tarto Mah Keele Laulo Rahmat 123 *Waiivast wabbanda* (= *vapauta*), etelävir. rukouskirja (1685) 359 *Wabbanda minno Hengke*, jne., Wiedemannilla *vabandama* 'befreien (durch Fürsprache), entschuldigen, verläugnen, frei sprechen, frei lassen'.

vähätud (*vähatud*): ks. *wehhatut* 'gemindert' ylempänä s.v. *kebhatud*; vrt. virossa yleisesti käytännössä olevaan verbiin *vähendama* 'verringen, verkleinern, 'vermindern' (Wiedemannin mukaan).

Mielestäni kaikki yllä olevat *tud*-partisiipit vanhassa kirjavirossa ovat vanhan konsonanttivartalaisen partisiipin jäänteitä. Yksi tapaus (*pöhatud*) on todennäköisesti ajoitettava 1500-luvun alkuun, muut esimerkit periyvät Rossihniukselta ja etenkin Stahlilta tai hänen kieliperinteensä

jatkajilta 1650-luvulle asti. On mahdollista, että tämä partisiippityyppi jo oli kuollut tai ainakin kuolemaisillaan 1600-luvun kansankielessä ja että sekä Stahl että etelävirolaisittain kirjoittava pohjoisvirolainen Rossihnius ovat sen omaksuneet 1500-luvun edeltäjiltään, varsinkin käsikirjoituksesta, joissa se luultavasti oli luoteisvirolaisen kansankielen perua. On mielenkiintoista todeta, että — mikäli allekirjoittaneen poiminnoissa ei mahd. ole aukkoja Müllerin kohdalla — G. Müllerin kielenkäyttö ei viljele po. arkaistisia partisiippeja, mistä kenties voi päätellä, että 1500- ja 1600-luvun vaihteen tallinnalainen kielenkäyttö, jota hän etupäässä edustanee, ei enää viljellyt näitä arkaismeja. Vrt. esim. Müller VhGEG 182, 266 *eb olle mitte löhenduth* (= *löhendud* 'lyhennetty'), 266 *welia oyenduth* (= *öiendud* 'ojennettu'), 242 *piddame üllenduth sama* (= *ülendud* 'ylennetty, kohotettu, nostettu'), 3 i *eb olle . . . üllendut* jne. Mutta näistä verbeistä ei Stahlin eikä Rossihniuksen kielenkäyttökään tarjoa konsonanttivartaloisia muotoja (sattumako?), joten äskeisistä päätelmistä Müllerin kielen suhteen ei sovi olla aivan varma.

Ei kuitenkaan voi sulkea pois sitä mahdollisuutta, että muutamat edellä käsitellyistä *tud*-partisiipeista voisivat selittyä toisinkin. Vanhan kirjaviron muukalaisvoittoisuuden ja tavattoman vakiintumattomuuden takia ei sitä tulkittaessa voi koskaan olla aivan varma selityksensä erehtymättömyydestä. Saattaa joskus olla niin, että kyseessä ei olekaan *nta*-johtiminen verbi vaan kansankielessä tavattu taikka kömpelöiden »kirjailijoiden» itsensä tekaisema *ta*-johtiminen tai jokin muu satunnainen verbinmuoto, joka on saattanut esiintyä *nta*-verbin rinnalla. Esim. *põhjatud* partisiippi voisi näin ollen selittyä *põhjama* (*põhjata*, ks. Wiedemania) tai *põhjatama* (puuttuu Wiedemannilta) verbin muodoksi; vrt. ainakin Stahlilla Hand- vnd Haussbuch IV 160 *wegkiwa.x teep / ninck pohjatap* 'kräftige / gründe'. Samoin *paratud* voisi tietysti selittyä *paratama* verbin muodoksi, vrt. ainakin Wiedemannilla *paratama* = *parandama*. Vanhassa kirjavirossa on jonkin verran esiintynyt (ks. Wiedemania) myös *pärama* (*perama*) verbi, jonka partisiipiksi voisi osoittautua *päratud* (*peratud*). Mm. Stahlin ja hänen seuraajiensa ahkerasti viljelemä tekijännimi *peraja* (*päraja*) 'perillinen' viittaa siihen että *pärama* (*perama*) -verbi olisi todella ollut olemassa: Hand- vnd Haussbuch IV, 243 *Jummala perrajat* 'Gottes Erbe', Hand- vnd Haussbuch II (virsikirja) 133 *lapsex ninck perrajax* 'Für Kinder vnd für Erben', Neu Ehstnisches Gesangbuch 13 *Taiwa perrajax* jne. Partisiippi *vabatud* puolestaan selittyisi *vabama* (Wiedemannin mukaan runokielinen = *vabandama*) tai *vabatama* verbin muodoksi. Kumpaakin on jonkin verran esiintynyt myös vanhassa kirjavirossa, vrt. Stahlin Leyen Spiegel, Sommer-Theil 548 *Pattust wabbap* 'von Sünden freyet', Neu

Ehstnisches Gesangbuch 119 (M. Gilaeus) *Ninck Pattust wabbatat* (= vapautat, vapahdat). Yhtä hyvin voisi *häbetud* kuulua *häbetama* (*ära h. 'schänden' Wiedemannilla*)-paradigmaan, jonka esiintymisestä on jälkiä jo Müllerillä, vrt. VhGEG XV 14 *hend hebbetawat* (jos sitä ei ole luettava *häbedavad* = sm. *häpeävät*, Müllerillä op. cit. 242 *hend . . . mitte hebbedama* = sm. *häpeämään*). Mutta nämä *ta-* (*-da*) sekä *tada-*verbit vaikuttavat enimmäkseen satunnaisilta ja ovatkin joskus ilmeisiä kieltä taitamattomien pappien luomuksia (vrt. esim. *vabama*, *pärama* resp. *perama*), joten näillä tuskin voi selittää *tud*-partisiippeja edellisen laisissa tapauksissa, jolloin voi vedota vastaavaan *nta*-johtimiseen verbiin. Todettujen *nta*-verbien rinnalla esiintyvien *tud*-partisiippien joukko (11 kpl.) on sitä paitsi liian suuri ja luonteeltaan yhtenäinen voidakseen selittyä tilapäisten *ta(da)*-verbien ym. paradigmanmuodoiksi. Päinvastoin näyttää olevan syytä olettaa, että viimeksi mainitut verbit¹ ovat ainakin osaksi *tud*-partisiippien pohjalta lähteneen yllä mainitun *ntt* > *tt*-muutoksen aiheuttamien verbimuotojen analogian synnyttämiä, siis semmoiset (*parata* infinitiiviä lukuunottamatta sukupuuttoon kuolleet) infinitiivit kuin *parata*, **pärata*, **vabata*, **väheta* ym. (<< *-nitak*) sekä partisiipit *paratud*, *päratud*, *vabatud*, *vähetud* ym., jouduttuaan yhtäläisiksi *ta-*, *tada-*verbien vastaavien kategorioiden kanssa (vrt. *salata*, *valatada* 'katsoa' verbeistä *salatud*, murt. *valatud*, *kirjutada*, partis. murt. *kirjutud*), pakottivat nämä verbit siirtymään viimeksi mainittuihin alkuaan *nt:ttömiin* verbityypppeihin, ja tällöin selittyivät verbit *häbetama*, *paratama*, *põhjatama*, *pärama* (*perama*), *vabatama* ym. Konsonanttivartaloisten **ületa*, **ületud* (*ületi*, **ületakse* jne.)-muotojen olemassaolosta todistaakin kenties välillisesti myös saman esikuvan mukaan syntynyt *ülendama*-verbin (ks. Wied.) rinnalla vanhassa kirjavirossa tavattava — joskin harvinainen — *ületama* (puuttuu Wiedemannin sanakirjasta): VhGEG XX 61 eräässä 1650-luvun saarnassa *ninck ülletap* (= nostaa) *se waise sest roiast* ~ *ibid. üllendap net allandikut*). Samoin on ehkä **okseta*, **oksetud* ym. konsonanttivartaloisten verbien pohjalta voinut kehittyä *oksendama*-verbin rinnalle vanhassa kirjavirossa synonyyminen (*ära*) *oksetama*: Müllerillä VhGEG XV 238 *erraoxetate ninck maha langete*. Tässä tapauksessa saattaa sittenkin myös olla kysymys alunperin faktiivi-

¹ Itse verbit esiintyvät kyllä muillakin vanhoilla kirjailijoilla kuin Müllerillä, vrt. esim. Stahlin Evangelia 27 *Jesus öigkendas öma kehje welja* 'Jesus strecket seine Hand auss', 72 *Öigkenda tenna omma sörme* 'Reiche deinen Finger her', Die gewöhnliche Evangelia M v *öigkendas temma omma kehje*, Stahlin Leyen Spiegel, Winter-Theil 36 *needt orgkut üllandama* 'die Thale erhöhen', 49–50 *temma üllendap needt allandickut* 'er erhöheth die niedrigen' jne.

sesta *oksenta* -verbin johdannaisesta (**oksgnt-ta* << *okseta*-, vrt. sm. *oksettaa*), vrt. Wiedemannilla transit. *oksetama* 'Erbrechen' 'erregen' mutta intransit. *oksendama* 'vomiren, sich erbrechen'. Mutta *nda*- ja *ta*-, *tada*-verbien passiivi- ja infinitiivimuotojen yhtäläistymisen johdosta on voinut joskus mahdollisesti tapahtua päinvastaistakin, analogista alkuperäisten *ta*- (supistuma-) verbien siirtymistä *nda*-verbien sarjaan — kuten ehkä tapauksessa (Wiedemannin sanakirjassa) *avandama* 'öffnen' t. = *avaldama*, vrt. jo Stahlilla, Leyen Spiegel, Sommer-Theil 621 *kennel se Poick sedda tahap awwandama* 'welchem der Sohn es wil offenbaren'.

1600-luvun jälkipuoliskolta lähtien ei siis kirjavirossa ole enää käytetty käsittelemäämme arkaistista *tud*-partisiippiä. Mutta nykyisessä kirjavirossa saattaa siltäkin piillä jokunen sen salainen jäännös. On nimittäin ajateltavissa, että muutamat käsitteellistä karitiivisuutta vailla olevat *tu*-adjektiivit (vrt. sm. *-ton*-, *-ttoman*) palautuvat *-nttu*-loppuisiin partisiippeihin. Kuten esim. jo Wiedemann on huomauttanut kieliopissaan *Grammatik der ehstnischen Sprache* ss. 201–202 (§ 76, p. 27), on viron *tu(ma)*-adjektiivien joukossa alkuperäisiä *tu(d)*-partisiippeja (vrt. *rīvatu* ~ *rīvakas* 'schändlich', *ūleannetu* 'aufgegeben, ruchlos'¹, *uimatu* ~ *uimane* 'betäubt', ohnmächtig', *vāhetu* = *vāhe* 'wenig', ym.), ja jokunen näistä saattaa kuulua *nta*-verbien paradigmaan. Ainakin adj. *alatu* 'nicht tief genug, mittelmässig, nicht besonders gut' (Wiedemannilla, nykyvir. tavall. *alatu* 'konnamainen, hävytön') näyttää lähteneen alkumuodosta < **alatud* < **alannttu(t)*, vrt. vastaavaa verbiä *alandama* 'erniedrigen, niedriger machen, herab setzen, demüthigen, jne'. (Wied.). Vanhasta kirjavirosta puuttuvat tällä kertaa vastaavat poiminnot. Müllerin kieli ei kylläkään puolestaan tue tätä oletusta, sillä hänellä esiintyy *alutu* (>? **aloittoin*): VhGEG XV 41 *allotho ninck waune*, 45 *wayne allotho Kunkingkas*, 58 *allotho Sullane. algama* 'alkaa' -verbin partisiipin homonyymisyys (*alatud* jos ei *aletud*) pakotti ehkä jo varhain *alatu(d)*- (< *-ntt-*) partisiipin hakemaan uusia kehitysteitä. Wiedemannin esittämä *vāhetu* = *vāhe* näyttää alkuaan olleen identtinen *vāhetud* resp. *vāhatud* (ks. ylempää) partisiipin kanssa.

J. MÄGISTE

¹ Müllerillä mm. vielä selvä partisiippi, esim. VhGEG XV 244 *ūlleantuth Jnimesset*, 245 *ūlleantuth Ello*. Samoin vielä vir. Raamatun 1. painoksessakin (1739): *se ūlleannetud rahwas* II Piet. II: 7, *ūlleannetud rahwa eksitusse läbbi* II Piet. III: 17 (vrt. v. 1945: *ūleannetu*, *ūleannetuma*). Sanalla on vastine myös suomen lounaismurteissa.